

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

VII/2013

Слађана Цукут
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

УДК 8п.163.41'342.8(497.6 Дервента)
DOI 10.7251/FIL1307103C

О НЕКИМ ОСОБИНАМА АКЦЕНАТСКОГ СИСТЕМА ГОВОРА МЛАЂИХ СТАНОВНИКА ДЕРВЕНТЕ

Апстракт: У раду се излажу подаци о важнијим особинама акценатског система говора млађег српског становништва Дервенте, градића из сјеверног дијела Републике Српске и Босне и Херцеговине, забиљежени приликом истраживања проведених у раздобљу од 2010. до 2012. године. Изложена грађа пореди се с одговарајућим приликама које владају у говорима њихових старијих сународника из ближег и нешто даљег руралног окружења, као и са стањем које карактерише српски књижевни језик.

Кључне ријечи: говор младих Дервенте, говор херцеговачко-крајишког типа, важније акценатске особине.

Уводне напомене

1. Дервента је градско насеље и сједиште истоимене општине која заузима неке сјеверније дијелове Републике Српске и Босне и Херцеговине. До деведесетих година прошлог вијека на просторима које заузима наведена општина живјело је становништво различите конфесионалне, националне и дијалекатске припадности. Главнину становништва чинили су православни Срби, који говоре херцеговачко-крајишким (источнохерцеговачким) типом говора и католичко хрватско становништво, углавном икавскошћакавске дијалекатске припадности (Baotić 1983: 13), док је укупни број становника муслиманске провенијенције, чији говор Баотић оцјењује као „pretežno ikavsko-jekavski sa novom akcentuacijom i šć refleksom stare sekvence *stj“ (ibid., 34) био знатно мањи, иако су они чинили већину у најужем градском језгру. Грађански рат, вођен у посљедњој деценији 20. вијека, знатно је измијенио демографску слику дервентског краја. Промјене се наји-

зразитије испољавају у смањењу укупног броја становника ове општине, као и у томе што је православно српско становништво постало у изразитијој мјери апсолутно већинско, како на цијелој општини, тако и у самом граду.

2. Говори становништва дервентскога краја, упркос чињеници да је то подручје све донедавно настањивало конфесионално и дијалекатски хетерогено становништво, и данас спадају међу слабије истражене комплексе наших народних говора. О њима је релативно мало писано у нашој научној дијалектолошкој литератури 20. вијека. Говори католичког и муслиманског становништва дервентског краја посвећена су два посебна рада. Први од њих представља давно писана, релативно касно откривена и, колико ми је познато, још увијек необјављена студија Атифа Хаџикадића *Der Dialekt der Stadt Derventa* (Hadžikadić 1910) у којој се, углавном, приказују важније особине говора градског католичког и муслиманског станов-

ништва,¹ а други представља знатно познатији монографски приказ икавскошћакавских говора овог краја проф. Јосипа Баотића (Baotić 1983). Специјално о српским говорима дервентског краја у том раздобљу није писао нико. Тек у најновије вријеме појавили су се први радови о руралним говорима српског становништва овог предјела. Представљају их два рада проф. М. Драгичевића о говорним особинама Срба из једног мањег овдашњег микрорегиона.

3. У периоду од 2010. до 2012. године интензивније сам истраживала говорне особине млађих припадника оног дијела српске популације који настањује сам град Дервенту. Истраживање је обухватило говоре тридесетак информатора средњошколског узраста и том приликом сам забиљежила релативно богат корпус изворне језичке грађе.² За овај краћи прилог издвојила сам из помену-

¹ Први је на овај рад, рађен под руководством проф. М. Решетара, скренуо пажњу аустријски слависта Герхард Невекловски (Neweklowsky 1979: 174). Нешто касније проф. Невекловски објавио је и Решетареву оцјену поменуте докторске дисертације (Neweklowsky 2005: 25–26). Професору Невекловском дугујем велику захвалност јер ми је уступио своју копију Хаџикадићевог рада и дао ми низ драгоцјених података у вези с њим.

² Избор типа насеља, као и строги одабир популације чији се говор истражује, сами по себи довољно говоре о томе да сам се определијела за онај тип дијалектолошких истраживања који обично практикује тзв. урбана дијалектологија. Познато је да је ова дијалектолошка поддисциплина код нас још у повојима, иако су неки лингвисти још давних шездесетих година прошлога вијека истицали значај оваквих истраживања (исп. нпр. Bugarski 1965. и М. Ivić 1965). Проф Р. Бугарски је на значај таквих истраживања указао и у најновије вријеме (в. Bugarski 2009: 77–101). Објавивши свој рад *Теоријске основе урбане дијалектологије* и као прилог Уводу монографије *Говор Новог Сада* (стр. 13–30), између осталог, подсетио је на то да се ради о првом пројекту који се бави говором градског становништва из оних ареала чији говори представљају најужу дијалекатску основицу српскога књижевног језика.

тог корпуса оне податке који најреlevantније свједоче о важнијим прозодијским особинама њиховог свакоднев-ног говора. О тим особинама, и углавном само о њима, говорим у одјељцима који слиједе.

Грађа и запажања

Напомене о систему

4. Акценатски инвентар овога говора, као и у српском књижевном језику, чине четири акцента: краткосилазни $\grave{}$, дугосилазни $\hat{}$, краткоузлазни $\grave{}$ и дугоузлазни $\acute{}$, те поста акценатска дужина ($\bar{}$), односно ненаглашена краткоћа ($\check{}$). Дистрибуција акцената углавном је стандардна (Петровић 2010: 117. и 391), а као и у бројним другим нашим говорима, нарушавају је појаве силазних акцената изван првог слога ријечи које се остварују у сложеницама типа *истоврѐмено*, *купопрѐдаја*, *очиглѐдно*, *пољопрѐвреда*, *примопрѐдаја*, *у самопѐслузи*, *телевѐизија*, *црномѐнаст*, затим у неким облицима ген. мн., најчешће вишесложних именица на *-ац*: *гимназијѐлаѐца*, *Македѐнаѐца*, *основношкѐлаѐца*, *средњошкѐлаѐца*, те у неким другим ријечима махом страног поријекла *Алекѐндар/Алекѐндар*, *амбасѐдор*, *ансѐмбл*, *асистѐнт*, *аустрѐлиски*, *дирѐктно* (понекад *дѐректно*), *докумѐнт*, *елемѐнт/елемѐнат*, *изолѐтор*, *интервѐју*, *интересѐнтан*, *коэффициѐнт*, *култивѐтор*, *педѐнтан*, *преварѐнт*, *трансформѐтор* и сл. Именице страног поријекла на *-ист(а)* изговарају се понекад с акцентом на суфиксу као нпр.: *бициклѐста*, *виолинѐста*, *гитарѐста*, *журналѐста*, *модернѐста*, *пијанѐста*, *реалѐста*, али су знатно фреквентнији њихови прозодијски ликови типа *бициклиста*, *виолиниста*, *гитариста*, *журналиста*, *модерниста*, *пијаниста*, *реалиста* и сл.

5. Поста акценатске дужине одлично се чувају у свим оним категоријама у

којима су обавезне и у стандардном језику (Николић 1970: 13):

а) у облицима ген. мн.: *ба́штā, бр̀дā, бр̀сквī, б̀квī, в̄иша̀ња, во́скī, вр̀стā, г̀здā, г̀ледалāца, г̀ддīна, г̀дстī, г̀дстију, г̀рад̀вā, д̀анā, др̀у̀г̀вā, зв̄јѣздā, земáлā, зу̀би, иг̀лā, катастрóфā, клу̀пā, ко̀д̀шију, к̀дстī, к̀дстију, кр̀у̀шāкā, лāмпī, лāстī, л̀пнтī, м̄арāкā, м̄ачāкā, м̄ачкī, м̀длбī, м̀рāвā, м̀рāвī, н̀еправ̀дī, н̀дкātā, н̀дктију, п̄ј̀сāмā, п̀лā, пр̄ија̀тѣлā, пр̄им̀једбī, пр̄ипов̀једāкā, пр̀дфѐсōрā, ру̀ководилāца, св̄јет̄ил̄кī, с̄иновā, см̄ѣт̄њī, тр̄енут̄āкā, т̄ужбī, ц̀рвā, ц̀ркāвā, ц̀рквī, ч̀италāца и сл.;*

б) у облицима ген. и инстр. јд. именица које у ном. јд. завршавају на -а: код *бáкē – з бáкōм, из в̀дде – под в̀ддōм, в̄иљушкōм, пр̀дшлē г̀ддāнē, из Дервѣнтē, кáшикōм, са к̀дш̄урōм, ис к̀у̀ћē – пр̀ет к̀у̀ћōм, пр̀дшлē н̀дјел̄ē – н̀дјел̄ōм, н̄избр̀дицōм, н̀дōм, м̄āмē – са м̄āмōм, поред д̀градē, д̀лōвкōм, испред д̀пштинē, мало п̄āвлāкē – с п̄āвлāкōм, п̄ј̀смōм, са п̀родицōм, пријатѣл̄ицē, п̀сл̄"јē пр̀обē, код с̀естрē – са с̀естрōм, д̀дста х̀ранē – х̀ранōм, пред ц̀рквōм, ср̄едњē шк̀лē – пред шк̀лōм и сл., као и у истим облицима имена и хипокористика м. рода на -о и -е који се деклинирају као именице на -а: В̄ѣлкē – са В̄ѣлкōм, Здрáвкē – са Здрáвкōм, М̄илē – са М̄илōм, Рáдē – са Рáдōм и сл.;*

в) у падежним формама оних ријечи које се мијењају по типу промјене придеја одређеног вида: *в̄ѣл"кōг-в̄ѣл"кōм, гл̀упōг-гл̀упōм, ѝкаквōг-ѝкаквōм, ј̀еднōг-ј̀еднōм, м̀ладōг-м̀ладōм, њ̄иховōг-њ̄иховōм, д̀вōг-д̀вōм, д̀нōг-д̀нōм, п̄āметнōг-п̄āметнōм, р̀ужнōг-р̀ужнōм, св̄āкаквōг-св̄āкаквōм, сл̄аткōг-сл̄аткōм, в̄ишī-нāј-в̄ишī, ј̄ачī-нāјачī, н̄жī-нāјн̄жī, т̄ѣжī-нāјт̄ѣжī, ш̄ирī-нāјш̄ирī, п̀рвī-п̀рвōг, с̀едмī-с̀едмōм, тр̄ѣћī-тр̄ѣћēг, ч̀етвртī-ч̀етвртōг, ђ̀смī-ђ̀смōм, б̀ржī-нāјб̀ржī, као и*

г) у облицима презента оних глагола који чувају дужину завршног самогласника основе:

б̀удīм се, в̀длīм, н̄ē др̀ужīm се, ж̀елīм, заг̀лāмē, исп̀ечēм, м̀длīм, м̀д̀рāм, н̄ēмāм, п̄ѣњēм се, р̀адīм, св̄ирāм, с̄ј̄ѣћāм, ск̀у̀вāм, сп̀аднēм, ст̄идīм се, тр̄ѣбāм, т̀рпīм, у̀хватīм,

в̄идīш, издржīш, ђ̀држīш, п̀дрѣжēш, р̀адīш,

вр̀тī, д̀длази, ѝмā, занīмā, ј̀ддē, н̄āлетī, д̀блāчи, д̀женī, п̄ӣгē, пр̄езивā, п̄с̀у̀јē, р̀адī, н̄ē р̀адī, рен̀двīрā, св̄јетлī, тр̄ѣбā, ч̀екā, ш̄етā,

гл̄ѣдāмо, д̀ођēмо, ж̀елīмо, ѝгрāмо, ѝддēмо, ѝмāмо, ѝсправлāмо, к̀упīмо, ђ̀сјетīмо, п̀дигнēмо, позд̀вēмо, п̀дчистīмо, пр̄ичāмо, р̀адīмо, см̄ирīмо, тр̄āжīмо, у̀чīмо, ч̀итāмо,

кр̄ен̄ēте, ч̀итāте,

д̀ају, д̄ивл̄ају, п̄л̄āчкају, п̀дмакн̄у, пр̄ичају, р̀адē.

6. Остале важније појединости у вези с јављањем поста акценатских дужина у основи се своде на следеће:

а) У облицима ном. и ак. јед. именица женског рода на -ост суфиксални вокал је обавезно дуг ако му претходи кратак слог: *ж̄āлōст, л̄ичнōст, м̀ладōст, п̄лāшл̄ивōст, р̀адōст, св̄јетлōст, ст̄āрōст, у̀мјетнōст, шт̄едл̄ивōст*, а само понекад ако му претходи дуги слог: *буду̀ћнōст, нāроднōст*. Дужина се, ипак, не јавља у већини сличних примјера који имају дугоузлазни акценат на претходном слогу: *буду̀ћност, вр̄"једност, д̀ужност, ј̀еднāкост, могу̀ћност, о̀кōлност, сиг̀урност, х̀рāброст*. У зависним падежима ова дужина обично се губи: *у кáквој ж̄ив̄јети буду̀ћности; од т̄āквē м̀ладости; од ов̄āквē р̀адости; до ст̄āрости* и сл. Забиљежила сам, истина, и потврде: *б̀дл̄еш̄ићу, св̄јетл̄ош̄ићу*, али су у њима, по свему судећи, појаве поста акценатских дужина узроковане природом казивања у датом тренутку.

б) Деминутивни суфикс *-ић* у овом говору обично се остварује с дужином у случајевима у којима наведеном суфиксу претходи слог с краткоузлазним акцентом: *бдр̄ић, брд̄ић, брч̄ић, вјетр̄ић, вр̄атић, грд̄ић, зуб̄ић, кључ̄ић, лист̄ић, м̄инић, н̄октић, н̄осић, п̄јетлић, п̄рстић, р̄ажњић, хр̄аст̄ић, чешљ̄ић*, али се понекад могу чути и ликови *бр̄чић, вр̄атић, зуб̄ић*.

в) У ликовима с поста акценатском дужином и без те дужине остварују се форме неких именица мушког рода из Даничићевих акценатских категорија (в. Даничић 1925: 34. и 46): *з̄аво̄ј/з̄аво̄ј, л̄оп̄ов/л̄оп̄ов* односно: *д̄д̄га̄ђ̄ај/д̄д̄га̄ђ̄ај, з̄а̄лог̄ај/з̄а̄лог̄ај, п̄д̄ро̄ђ̄ај/п̄д̄ро̄ђ̄ај*. Утисак је, међутим, да се чешће јављају они ликови наведених именица у којима се поста акценатске дужине чувају.

г) Придјевски суфикси *-ав, -аст* и *-ар* јављају се без дужине:³ *г̄арав, г̄р̄бав, к̄љав, м̄унав, п̄љав, сл̄инав, тр̄апав, б̄истар, б̄уцмаст, д̄дбар, л̄уцкаст*, а посесивни суфикси *-ин* и *-ов/-ев* увијек с дужином које нема у стандардном језику (в. Даничић 1925: 209–211): *Алек̄сандр̄ов, ба̄бин, Бра̄нк̄ов, г̄зд̄ин, д̄иректор̄ов, друг̄арич̄ин, Здр̄авк̄ин, Здр̄авк̄ов, ма̄м̄ин, Ма̄рк̄ов, Мӣлин, Мил̄ош̄ев, млад̄ић̄ев, њ̄его̄в, п̄д̄п̄ов, пр̄ӣјатељ̄ев, пр̄офесор̄ов, Ра̄д̄ин, Сла̄вич̄ин, та̄т̄ин, те̄тк̄ин, учӣтељ̄ев* и сл.⁴

д) Неки глаголи I Белићеве врсте углавном се јављају без поста акценатске дужине у формама презента: *в̄учем, изв̄учем, пов̄учеш, ра̄стеш-ра̄сте, тр̄есем-тр̄есеш, т̄учем-т̄учеш*, али сам била у прилици да забиљежим и лик *изв̄учем* с

³ У говорима старијих мјештана неких руралних насеља из околине Дервенте, изгледа, обичнија је употреба придјевских форми на *-ав* с дужим изговором суфиксалног вокала, мада није необично ни њихово јављање у прозодијским ликовима с кратким вокалом (в. Драгичевић 2011: 227).

⁴ Дужине на овим суфиксима јављају се и у многим другим ијекавским говорима, и то не само оним из западних предјела (исп. Okuka 2008: 62).

дужином. Уобичајени су ликови презента глагола *крати* без дужине завршног самогласника: *к̄раде-к̄радеш*, али се могу чути и ликови с поста акценатском дужином (*к̄раде-к̄радеш*). У облицима трећег лица плурала презента наведених глагола обично се јавља дуг завршни самогласник: *в̄укӯ, к̄радӯ, м̄дгӯ, не̄ће, ра̄стӯ, тр̄есӯ, т̄укӯ, х̄дће*. За дужину завршног самогласника не знају, наравно, ни облици: *м̄дгу-м̄джеш, х̄дћу-х̄дћеш, не̄ћу-не̄ћеш, ј̄есам-ј̄еси, н̄исам-н̄иси*.

ђ) Облици презента глагола са осном на *-је-* јављају се понекад без дужине завршног самогласника: *бр̄ӣѐм, да̄јѐм, из̄даѐм, к̄упуѐм, д̄снужѐм, п̄ӣѐм, пр̄одајѐм, см̄ирујѐм, ст̄анујѐм, ч̄уѐм, ш̄ӣѐм*. Тешко је рећи да ли се ови глаголи чешће јављају с дужином, без ње, или је, у већини случајева, у питању полудужина.

е) Стекла сам утисак да се код неакцентованих финалних вокалских секвенци у облицима глаголског придјева радног понекад јављају секундарна дужења завршног вокала: *в̄идӣо̄, в̄одӣо̄, д̄добӣо̄, п̄д̄сјетӣо̄, пр̄д̄славӣо̄* и сл. Секундарне дужине које се јављају као резултат сажимања неакцентованих вокалских секвенци на крају ријечи обавезне су, што се види из бројних забиљжених потврда: *д̄дш̄о̄, д̄дчек̄о̄, зал̄аг̄о̄, њ̄гр̄о̄, њ̄мо̄, њ̄шо̄, к̄днт̄о̄, м̄дг̄о̄, м̄ор̄о̄, на̄вӣк̄о̄, на̄пис̄о̄, д̄биш̄о̄, д̄брӣј̄о̄, д̄ст̄о̄, д̄тиш̄о̄, п̄ӣт̄о̄, п̄ла̄к̄о̄, пом̄аг̄о̄, пом̄јер̄о̄, п̄д̄ш̄о̄, пр̄еп̄о̄, пр̄еш̄о̄, пр̄ӣч̄о̄, п̄утов̄о̄, р̄ек̄о̄, ска̄к̄о̄, сл̄уш̄о̄, сп̄ав̄о̄, ст̄ӣг̄о̄, ст̄ӣск̄о̄, тр̄еб̄о̄, т̄уко̄ се, ӯкр̄о̄, ӯпис̄о̄, ӯпозн̄о̄, ӯстај̄о̄, ӯст̄о̄*.

ж) Облици трећег лица множине аориста, којима располажем у грађи, понекад се јављају с дужином завршног вокала: *об̄ја̄сниш̄е, од̄ош̄е, пр̄о̄ђош̄е, р̄екош̄е*, мада није искључено да се ради о полудужини у наведеним ликовима, будући да је у неким насељима околине Дервенте овај вокал у већини случајева

забиљежен као кратак (Драгичевић 2011: 232).

7. Овај говор зна и за старо и за ново преношење акцената на проклитику, на шта упућују следећи примјери:

н̄из брдо, љз брдо, ђд глади, љ град, д̄д града, ђ-два̄ п̄ва, пр̄ед зору, с ка̄мена на̄ камен, љ кола, за̄ тр̄и м̄јесеца, на̄ м̄оре, љ м̄оре, пр̄ед но̄ћ, на̄ очи, на̄ р̄еп, н̄е рече, односно:

љ банку, н̄и вама, без вез̄е, љ ја, љс куће, к̄от куће, љ кући, љ кућу, пр̄ет кућ̄ом, за̄ мене, љ мене, ђ мени, љ ми, ђд м̄ог ђца, са̄ нама, ђд нас, са̄ нек̄им, за̄ Нов̄у г̄дну, за̄ њега, на̄ њему, ђд њ̄их, за̄ њ̄у, љ плач, на̄ п̄ут, к̄от сваког, р̄ад себе, п̄д собама, ђд с̄унца, са̄ с̄унца, на̄ с̄унце, на̄ т̄о, ђ теби, к̄д тетк̄е, ђ т̄ом факулт̄ету, љ т̄ом см̄ислу, п̄д улици, љ хлаче, љ ходнӣцама, љ ш̄ест̄ом р̄азреду, д̄д школе, љ шк̄оли, љ шк̄олу.

Изгледа, ипак, да се најчешће остварују форме с непренесеним акцентима, што потврђује и навођење мањег броја забиљежених примјера:

у бл̄ато, од б̄ола, низ б̄рдо, уз б̄рдо, међу ва̄ма, кроз в̄оду, низ в̄оду, у в̄оду, од глади, за г̄ддану, у град, из града, у г̄рлу, за г̄рди, и дан-данас, на дн̄евн̄ом р̄еду, на дн̄у, на ж̄урци, у з̄иму, од зл̄ата, пред з̄ору, у ј̄ес̄ен, с ка̄мена на ка̄мен, у к̄ола, у к̄оло, из куће, код куће, пред кућ̄ом, преко куће, за м̄ене, и м̄ене, о м̄ени, од м̄еса, из м̄ора, преко м̄ора, у м̄оре, на м̄ору, ни на̄ма, са на̄ма, од нас, пред но̄ћ, од њ̄ега, код њ̄ега, о њ̄ему, од њ̄их, из ђка, у ђко, у пл̄ач, у п̄ола два̄, у п̄ље, на п̄ут, из р̄ата, на р̄еп, у Р̄ио, на р̄ђендану, за с̄рце, на с̄унце, од с̄унца, са с̄унца, о т̄еби, код тетк̄е, на т̄'ј̄ело, на т̄о, због т̄дга/због т̄дга, на х̄ор, због шк̄ол̄е, из шк̄ол̄е, у шк̄олу итд. Преношење се, међутим, обично остварује у примјерима типа: н̄е вид̄е, н̄е в̄јерујемо, н̄е може, н̄е ра̄ди, н̄е свӣђа, н̄е треба̄ и сл.

Ријетку појаву представљају случајеви специјалног преношења типа: *за̄ ме, пр̄ед̄а ме*, који су познати у готово

свим говорима херцеговачко-крајишког дијалекта (в. Ивић 1985: 137).

О акцентима неких облика

8. У дублетним прозодијским ликовима с мање-више једнаком фреквентношћу остварују се форме ових именица м. рода: *г̄џст* и *г̄џст*, *кр̄џв* и *кр̄џв*, *р̄џк* и *р̄џк*, *т̄џк* и *т̄џк*, затим *пр̄џграм* и *пр̄џграм*, *пр̄џизводи* и *пр̄џизводи*.

О акцентима неких мушких имена могло би се рећи следеће: Мушко име *М̄иле* углавном се изговара с дугоузлазним акцентом и у том случају мијења се по обрасцу промјене именица женског рода на -а (*М̄иле* – *М̄ил̄е* – *М̄илу* – са *М̄ил̄ом* – о *М̄или*). Уколико се ово име изговара с дугосилазним акцентом, уобичајено је да се мијења по обрасцу промјене именица средњег рода с проширењем, дакле, по обрасцу промјене именица друге врсте (*М̄иле* – *М̄илета* – са *М̄илетом* – о *М̄илету*).⁵ Међутим, промјена овог имена по другој врсти права је ријеткост у говору Дервенте. У неколико случајева забиљежено је укрштање деклинационих типова, а самим тим и употреба различитих прозодијских ликова у косим падежима: *М̄иле* – *М̄илета* – *М̄или* – *М̄илета* – о *М̄илету/о М̄или*. За мушко име *Р̄аде* тешко је процијенити да ли превладава промјена типа: *Р̄аде-Р̄аде*, или промјена по обрасцу: *Р̄аде-Р̄адета*, која условљава и дугосилазни акценат у косим падежима.

Мушка имена *В̄ељко* и *Ж̄ељко* деклинирају се по обрасцу промјене именица женског рода на -а и увијек се изговарају са узлазним акцентом (*В̄ељко-В̄ељк̄е*, *Ж̄ељко-Ж̄ељк̄е*). Једини изузеци су облици ном. *Ж̄ељко* са силазним акцентом и дат. с наставком именица мушког рода на сугласник: *Ж̄ељку*.

Разнолика је и промјена мушког имена *Здр̄авко/Здр̄авко*. Најчешће се

⁵ Деклинациони тип условљен је акцентом ном. јд. (Ресо 1979: 119).

ово име изговара са узлазним акцентом и у том случају мијења се по женској промјени (*Здрáвко-Здрáвкѐ*). Сасвим ријетко јавља се са силазним акцентом, уз који иде и промјена по обрасцу именица прве врсте (*Здрáвко-Здрáвка*). Понекад долази и до укрштања деклинационих типова: *Здрáвко – Здрáвка – Здрáвки – Здрáвка – о Здрáвки*). Треба напоменути да се већина информатора и у овом случају доста колеба. Наиме, дешавало се у току истраживања да исти информатори изговарају спорна имена час са силазним, час са узлазним акцентом и да их, у зависности од акцента, мијењају по различитим врстама промјене. У руралним говорима околине Дервенте, изгледа, оваква колебања су мање примјетна. Апсолутној превласти ликова форми: *Вѐљко-Вѐљкѐ, Јóво-Јóвѐ, Мíле-Мíлѐ* и сл. на једној, контрастују на другој страни исто тако досљедна уравниања типа: *Гòјко-Гòјка, Здрáвко-Здрáвка, Рајко-Рајка, Слáвко-Слáвка* (Драгичевић 2011: 220–221).

9. Уз уобичајено *гвòжђе-гвòжђем* јављају се и ликови *гвòжђе-гвòжђем*, док је уједначено: *грòбље-грòбљем, грòжђе-грòжђем, снòпље-снòпљем, љѐ-љѐм*.

Уобичајено је да се каже *задовòљство* и *задовóљство*, а ни множинске форме неких именица средњег рода у основи се не разликују од књижевних, изузев што се поједине од њих чешће јављају у дублетним прозодијским ликовима: *пòља-пòља-пòљима* и *пòља-пòља-пòљима*, *брда-брда-брдима*, и *брда-брда-брдима*, *звòна-звòнима* или *звòнима*, *сѐла-сѐлима* и *сѐла-сѐлима* и сл.

10. У двојаким прозодијским ликовима јављају се и облици ових именица ж. рода: *пијàца – на пијàцу* и *пијàца – на пијàцу*, *пòродица – с пòродицòм* и *пòродица – с пòродицòм*, *прòдавница – у прòдавници* и *прòдавница – у прòдавници*, *цʹјѐне* и *цʹјѐне*.

Вокално *р* зна за квантитет у појединим случајевима, али се тај квантитет

понекад и скраћује (Брозовић 1985: 176), те се и због тога јављају двојаки прозодијски ликови именица женског рода на консонант: *кр̂в-кр̂ви* и *кр̂в-кр̂ви*, *цр̂ква* и *цр̂ква*, или неких других врста ријечи *цр̂н* и *цр̂н* док су многи ликови забиљежени само са скраћеним *р*: *бр̂з, вр̂ти, пр̂ви, пр̂вò, тр̂пим, цр̂в* и сл.

11. Суперлативи придјева и прилога углавном се изговарају с два акцента: *најбòдљѐ, најбр̂жã, најбр̂жѐ, најбр̂жѝ, највѝши̂, најљѐпши̂, најљѐпшиã, најљѐпшиѐ, најндòвиã, најпамѐтијѐ, најпамѐтни̂, најпопулãрниã, најснãжни̂, најспрѐмни̂, најстãриã, најстãријѐ, најстãри̂, најсʹвљѝ, најчѐшћѐ*, а ријетко с једним акцентом (углавном када се ради о једносложним придјевима и прилозима): *најчã, најбр̂жã, најбр̂жѐ, најбр̂жѝ, најљѐпшиã, најљѐпшиѐ, најљѐпши̂, најстãри̂, најчешћѐ*.

Иако се облици неодређеног придјевског вида у косим падежима у овом говору углавном и не употребљавају, акценат придјева неодређеног вида може се чути колико и акценат придјева одређеног вида: *бʹјѐло/бʹјѐлò, глʹпòг/глʹпòг, лʹјѐнòг/лʹјѐнòг, млãдòг/млãдòг, рʹжнòг/рʹжнòг, смʹјѐшнòг/смʹјѐшнòг,*

висòке/високѐ цѝљеве,

лʹјѐпòм/лʹјѐпòм,

лʹјѐпѝх/лʹјѐпѝх, мãлѝх/мãлѝх, стрãшнѝх/стрãшнѝх,

пràзнѝм/пràзнѝм прѝчама и сл.

Чешће се употребљавају прозодијски ликови придјева *гòрњи* и *дòњи*, а врло ријетко се могу чути ликови *гòрњи* и *дòњи*.

12. Облици зависних падежа личних замјеница, као и у главнини других западнијих српских говора, досљедно се изговарају с краткосилазним акцентом: *мѐне-мѐни, тѐбе-тѐби, њѐга-њѐму*.⁶

⁶ И у књижевном језику „prema Vukovom mène, mèni, tèbe, tèbi, sèbe, sèbi danas je obično i: mène, mèni, tèbe, tèbi“ (Peco 1971: 81).

У формама дат., инстр. и лок. личне замјенице *ми* углавном се јавља силазни акценат (*на̀ма*), а сасвим ријетко узлазни акценат (*на́ма*).

Форме показних замјеница *д̄ва̄ј*, *д̄ва̄*, *д̄во̄*, *од̄ д̄во̄г*, *д̄на̄ј*, *д̄на̄*, *од̄ д̄но̄г* такође се редовно јављају са силазним акцентом, док ликове са узлазним акцентима нисам успјела да забиљежим. Уједначено је *ово̀ликӣ*, *оно̀ликӣ*, *то̀ликӣ*, *ко̀ликӣ*.

Говори се *то̀га* и *то́га*, али много чешће с дугосилазним акцентом.

13. Једносложне форме покраћених облика инфинитива глагола на *-ћи* имају обично силазни акценат: *ву̀ћ*, *до̀ћ*, *ѝћ*, *пру̀ћ*, *рѐћ*, али не тако ријетко и узлазни: *до́ћ*, *и́ћ*, *на́ћ*, *пре́ћ*, *пру́ћ*, *сву́ћ*. Код истих информатора могу се чути примјери и са силазним и са узлазним акцентима, чак и у истој реченици: *И д̄ни ка̀д су тр̄ебали у с̄уботу до́ћ ко̀д на̀с, д̄ни су на̀зв̄али и рѐкли да не́ће до̀ћ*.

У покраћеним и у ријетким непокраћеним облицима инфинитива глагола: *до̀вест*, *за̀бост*, *за̀вест*, *за̀тећ*, *испе́ћ*, *иста́ћ*, *на̀вест*, *прѐпећ*, *у̀змаћ*, може се чути само иницијални акценат. Нисам била у прилици да забиљежим сличне примјере инфинитива с акцентом на другом слогу, али је такав акценат уобичајен у облицима презента ових глагола: *до̀вед̄ем*, *за̀вед̄ем*, *исп̄е̄ч̄ем*, *испл̄е̄т̄ем*, *опл̄е̄т̄ем*, *прѐп̄е̄ч̄ем*, и сл.

Уз ликове *ор̄г̄анизовати* и *ре̄ализовати* може се чути и: *ор̄ганизовати*, *ре̄ализовати*.

Облик презента глагола *дати* има двојак акценат у трећем лицу множине: *да̄ју*, *да́ју*.

Досљедно се говори *ј̄е̄д̄ем-ј̄е̄д̄еш-ј̄е̄д̄е̄* с краткосилазним акцентом, што је једно од обиљежја тзв. источније скупине сјеверозападног огранка источнохерцеговачког дијалекта (исп. Драгичевић 1999: 389–395 и 2001: 87).

Чешће се говори *не̄ма̄м-не̄ма̄ш-не̄ма̄* него *не́мам-не́маш-не́ма*.

Облици глаголског придјева радног глагола *звати* и *прати* могу се јавити у различитим акценатским ликовима: *зв̄али* и *зв̄али*, односно: *пр̄али*, *пра̀ли* и *пра́ли*.

Завршне напомене

14. Из свега што је напријед изложено јасно произлази да је акцентуација говора млађих становника Дервенте новоштокавска, и то онаква какву сусрећемо у главнини других говора херцеговачко-крајишког дијалекта у сјеверо-западним предјелима српске језичке територије. Потврђују то подаци о добром чувању свих интонационих карактеристика новоштокавских акцената, као и постакценатских дужина. Говору младих Дервенте потпуно су непознате тенденције присутне у неким источнијим српским говорима, а у престижнијим урбаним центрима првенствено у говору младих, које се очитују кроз појаве неутралисања тонских опозиција међу кратким акцентима, честе случајеве скраћивања дугих акцената, односно прилично радикална уклањања постакценатских дужина (в. Петровић 2010: 374–375). Наведеној општој оцјени о карактеру акцентуације говора младих Дервенћана не противуријече ни неки напријед изложени подаци који упућују на нешто другачију дистрибуцију силазних акцената у понеким случајевима од оне у књижевном језику (т. 4), као ни забиљешке о дублетним прозодијским ликовима форми појединих ријечи (т. 8–13), пошто су такве појединости познате и главнини других српских западнијих говора, а и не само њима. Стоји, такође, и чињеница да говор младих Дервенте у основи познаје и старо и ново преношење акцената на проклитике, а то што је фреквенција забиљешених случајева нижа од очекиване, засад се може узимати само као потврда тренутног стања. О томе да ли ће се наведени подаци моћи доводити у везу са зачеци-

ма оних процеса какве је, на примјер, Ж. Бошњаковић запазио у говору младих Новосађана (в. Бошњаковић 2007: 90), биће познато тек онда кад и урбани говори у дервентском окружењу буду темељитије истражени.

Литература

1. Baotić, Josip (1983), „Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente“, *Bosansko-hercegovački dijalektološki zbornik*, Sarajevo, knj. 4: 7–208.
2. Бошњаковић, Жарко (2007), „Преносење акцената у говору неких јавних медија“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад, књ. 50 (1–2): 81–93.
3. Брозивић, Далибор (1985), Група аутора, „Говори сјеверне и сјевероисточне Босне“, *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник*, Сарајево, књ. 5: 7–372, Далибор Брозивић, Прозодијске значајке сјеверне Босне, 171–200.
4. Bugarški, Ranko (1965), „Grad i jezik“, *Izraz*, 9 (4): 366–375 (прештампано у књизи *Lingvistika o čoveku*, 3. izdanje, Beograd, Biblioteka XX vek, 1996, 172–183).
5. Bugarški, Ranko (2009), „Teorijske osnove urbane dijalektologije“, *Evropa u jeziku*, 77–101, Beograd: Biblioteka XX vek.
6. Даничић, Ђуро (1925), *Српски акценти*, Београд – Земун: Посебна издања Српске краљевске академије.
7. Драгичевић, Милан (1999), „О прозодијским ликовима неких облика глагола *јести* у најзападнијим српским говорима“, *Српски језик*, Београд, књ. 4 (1–2): 389–395.
8. Драгичевић, Милан (2001), „Најзападнији српски говори данас“, *Зборник српског језика, књижевности и умјетности*, Бањалука, књ. 1: 79–89.
9. Драгичевић, Милан (2010) „Важније гласовне особине говора Срба из неких насеља у околини Дервенте у сјеверној Босни“, *Јужнословенски филолог*, Београд, књ. 66: 231–253.
10. Драгичевић, Милан (2011), „О морфолошким особинама говора Срба трију насеља из околине Дервенте у сјеверној Босни“, *Јужнословенски филолог*, Београд, књ. 67: 217–239.
11. Ivić, Milka (1965), „Jezička individualnost grada“, *Izraz* 9 (8–9): 740–747 (прештампано у књизи *O Vukovom i vukovskom jeziku*, 2. izdanje, Beograd, Biblioteka XX vek, 1997, 158–169).
12. Ивић, Павле (1985), *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и штокавско наречје*, друго издање, Нови Сад: Матица српска.
13. Neweklowsky, Gerhard (1979), „Допринос аустријске славистике српскохрватској дијалектологији“, *Научни састанак слависта у Вукове дане, Зборник МСЦ*, Београд, књ. 9: 173–179.
14. Neweklowsky, Gerhard (2005), „Milan Rešetar als Dialektologe“, *Zbornik o Milanu Rešetaru*, Zagreb, 21–29.
15. Николић, М. Берислав (1970), *Основи млађе новоштокавске акцентуације*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
16. Okuka, Miloš (2008), *Srpski dijalekti*, Zagreb: SKD Prosvjeta.
17. Петровић, Драгољуб (2010), *Фонологија српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
18. Ресо, Asim (1979), Група аутора, „Govori sjeverozapadne Bosne“, *Bosansko-hercegovački dijalektološki zbornik*, Sarajevo, knj. 2: 7–157, Asim Reso, Morfološke osobine, 119–157.
19. Ресо, Asim (1971), *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd: Naučna knjiga.
20. Hadžikadić, Atif (1910), *Der Dialekt der Stadt Derventa*, Wien (докторска дисертација у рукопису из архива Универзитета у Бечу).

CHARACTERISTICS OF THE ACCENTUAL SYSTEM IN HIGH SCHOOL STUDENTS' SPEECHES IN DERVENTA

Summary

This paper presents a phonologic description of the Derventa speeches with accents distribution, distribution of vowel lengths, with position after an accented syllable in some word categories, and specific stress transfer to the proclitic. The results indicate that all of the pupils conserve vowel lengths, with position after an accented syllable, while in the eastern Serbian speeches the tendency of losing these lengths has taken root. It is noticeable that stress transfer to the proclitic is not as frequent as in the western Serbian speeches. Registered accentual doublets are quite common in many western speeches.

sladjana.gostic@unibl.rs